

سندشناسی

رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد روایات

معدی
معدی علا

www.ketab.ir

سرشناسه : غلامعلی، مهدی، ۱۳۵۳.

عنوان و نام پدیدآور : سیدشناسی: رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد روایات / مهدی غلامعلی.

مشخصات نشر : قم : موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری : ۳۳۵ ص.

شابک : ISBN: 978-964-450-839-3

وضعیت فهرست نویسی : فایده

یادداشت : کتابنامه: ص. (۳۱۵)، هر عین به صورت زیرنویس.

عنوان دیگر : رجال کاربردی با شیوه بررسی اسناد و روایات .

موضوع : حدیث -- علم الرجال -- سیدشناسی

موضوع : Hadith -- Ilm al-Rijal-- Methodology

موضوع : حدیث -- اسناد

موضوع : Hadith - *Esnad

موضوع : حدیث -- جرح و تعدیل

موضوع : hadith -- Modifications

شناسه افزوده : موسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث. سازمان چاپ و نشر.

رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ س۹ غ/۱۱۴ BP

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۶۴

شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۳۰۳۸۲

شماره ثبت: ۱۱۶۳

سازمان چاپ‌ناشر

سندشناسی / رجال کاربردی با شیوه‌پرسی اسناد روایات
حجة الاسلام دکتر مهدی غلامعلی / استادیار دانشگاه قرآن و حدیث

ویراستار: رامین باباگل‌زاده
نمونه خوان: علی‌نقی پارسانیا، محمود سیاسی
صفحه آرا: مهدی خوشرفتاراکرم
طراح جلد: حسن فرزانهگان

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث
چاپ: اول / ۱۳۹۵
چاپخانه: دارالحدیث
شمارگان: ۵۰۰
قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵، م‌ف‌ن: ۳۷۷۳۰۵۲۳ - ۰۲۵ / فاکس: ۳۷۷۴۰۵۷۱ - ۰۲۵ / ص.ب ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵
نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم) تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۴۰۵۴۵ - ۰۲۵ / فروشگاه شماره «۲» (قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف پلاک ۲۹) تلفن: ۳۷۸۴۲۳۰۹ - ۰۲۵ / ۳۷۴۲۳۱ - ۰۲۵
فروشگاه شماره «۳» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام درب شرقی ۷) تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲ - ۰۲۱
فروشگاه شماره «۴» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام درب جنوبی) تلفن: ۵۱۲۲۴۴۹۳ - ۰۲۱
فروشگاه شماره «۵» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام بازار قدیم) تلفن: ۵۵۹۳۰۹۹۹ - ۰۲۱
پلاک ۱۹/۱

<http://darolhadith.ir>

darolhadith.20@gmail.com

ISBN: 978 - 964 - 493 - 899 - 3

۹ ۷۸۹۶ ۴۹۳۸ ۹۷۸۱

* کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۵
بخش اول: کلیات و مفاهیم	
درس اول: سند چیست.....	۱۹
۱. مفهوم‌شناسی و جایگاه سند.....	۲۰
الف - تعریف «سند».....	۲۰
ب - تعریف «اسناد».....	۲۲
معنای اصطلاحی.....	۲۲
ج - اهمیت سند.....	۲۳
د - اسناد عالی.....	۲۵
۲. پیدایش سندشناسی.....	۲۶
۳. تألیفات در سندشناسی.....	۳۰
برای مطالعه بیشتر.....	۳۴
۱. تدوین علم رجال.....	۳۴
۲. کتب موجود رجالی.....	۳۶
۳. سبک‌های گوناگون رجالی.....	۳۶
درس دوم: مسلمانان، مبتکران سند.....	۳۸
اسناد، ابتکار مسلمانان.....	۳۸
شبهه مستشرقان.....	۴۰
نقد و تأمل سخن مستشرقان.....	۴۲
الف - نقل سند سیره‌ای عقلایی.....	۴۲
ب - نظام‌دار بودن اسناد.....	۴۳

۴۵	ج - کامل نبودن شواهد
۴۹	درس سوم: شیعه و اسناد
۵۰	شبهه عالمان اهل سنت
۵۲	پاسخ به شبهه اهل سنت
۵۳	الف - تأکید اهل بیت به اسناد و صفات راوی
۵۴	تأکید به نقل سند
۵۴	بیان صفات راوی
۵۵	ب - پای بندی اهل بیت علیهم السلام به اسناد
۵۸	ج - تألیف بار رجالی و حدیثی مسند پیش از سده چهارم
۵۸	۱. کتب حدیث پیش از سده چهارم
۶۰	۲. کتب رجالی پیش از سده چهارم
۶۲	د - اهتمام عملی حدیثان رویان شیعه به سند
۶۳	۱. چگونگی روایت در یک کتاب حدیثی
۶۴	۲. احتیاط در نقل روایت
۶۶	ه - اقوال دانشیان شیعه درباره سند
۷۰	برای مطالعه بیشتر
۷۰	ضروریات سندشناسی (عرفان السند) از دیدگاه امام
۷۰	۱. شناخت مدلسان و وضاعان
۷۰	۲. شناخت نوع مولا
۷۱	۳. شناخت طبقه و زمان حیات راوی
۷۱	۴. شناخت بیوتات، انساب و بلدان
۷۱	۵. شناخت راویان برادر یا خواهر
۷۱	۶. تمییز مشترکات
۷۲	۷. شناخت راویان تک شاگردی
۷۲	۸. ضبط اسما و انساب

بخش دوم: اتصال سند

۷۵	درس چهارم: اتصال، ارسال، تعلیق
۷۶	مراحل تحقیق در سند
۷۷	مرحله اول: بررسی اتصال سند

۷۷	مرحله دوم: شناخت عناوین راویان (راوی‌شناسی).....
۷۸	مرحله سوم: حکم سند.....
۷۸	اتصال سند.....
۷۹	مُستند سند.....
۸۰	انواع افتادگی در سند.....
۸۱	چستی «تعلیق».....
۸۳	جرائی تعلیق.....
۸۴	انواع تکیه‌گاه‌ها در تعلیق.....
۸۷	گونه‌های ملحق.....
۸۹	روش و ظرف بردن تعلیق.....
۸۹	الف - شناخت اساتید راوی.....
۹۰	مهم‌ترین اساتید شیخ کلینی.....
۹۵	ب - شناخت طبقات.....
۹۶	شبه‌تعلیق یا اسناد اشاره‌ای.....
۱۰۰	برای مطالعه بیشتر.....
۱۰۰	مشایخ کلینی (ع).....
۱۰۰	الف - کسانی که با عنوان مشخص و جزئی یاد شده‌اند.....
۱۰۶	ب - کسانی که با عنوان کلی «عده من أصحابنا» یاد شده‌اند.....
۱۰۶	العده المعلومه.....
۱۰۶	۱. عده الكليني عن أحمد بن محمد بن عيسى الأشعري.....
۱۰۷	۲. عده الكليني عن أحمد بن محمد بن خالد البرقي.....
۱۰۷	۳. عده الكليني عن سهل بن زياد.....
۱۰۸	العده المجهولة.....
۱۱۱	درس پنجم: تحویل.....
۱۱۴	تحویل چیست؟.....
۱۱۴	عطف عادی.....
۱۱۵	عطف غیرعادی (تحویل).....
۱۱۵	۱. عطف دو طبقه بر دو طبقه.....
۱۱۷	۲. عطف یک طبقه بر دو طبقه.....
۱۱۸	۳. عطف دو طبقه بر یک طبقه.....

۱۱۸	۴. عطف سه طبقه بر دو طبقه
۱۱۹	ترکیب‌های تحویل و عطف و تعلیق
۱۱۹	۱. اجتماع عطف و تحویل
۱۲۰	۲. اجتماع تعلیق و تحویل در سند
۱۲۱	۳. اجتماع عطف، تحویل و تعلیق
۱۲۲	اسناد تردیدی
۱۲۷	درس ششم: اضممار
۱۲۷	ضمیر
۱۳۰	کشف مرجع ضمیر
۱۳۲	ضمایر اعمای اسناد
۱۳۳	الف - ضمیر عادی
۱۳۳	ب - ضمیر غیر عادی
۱۳۶	اجتماع ضمیر و تحویل و تعلیق
۱۴۲	درس هفتم: شناخت تحریف و تصحیف
۱۴۳	ارتباط میان تحریف و تصحیف
۱۴۵	گونه‌های تصحیف و تحریف
۱۴۵	۱. تحریف و تصحیف در متن
۱۴۶	۲. تحریف و تصحیف در اسناد
۱۴۶	۱ - ۲. اسباب تحریف و تصحیف در اسناد
۱۴۷	یک. کثرت روایات راوی معین از راوی دیگر
۱۴۷	دو. ارتباط شدید و گسترده بین نام دو راوی
۱۴۷	سه. غرابت اسم راوی
۱۴۸	چهار. عادت نشاخ به نگارش لفظ «بن» بعد از هر نام
۱۴۸	پنج. پرش دید از نامی به نام مشابه دیگر
۱۴۸	شش. اختصار دو عنوان متوالی
۱۴۹	۲ - ۲. انواع تحریف و تصحیف در اسناد
۱۴۹	یک. سقط (افتادگی)
۱۴۹	الف - افتادگی یک کلمه
۱۵۰	ب. افتادگی چند کلمه
۱۵۲	دو. زیادت

۱۵۳	سه. قلب (جابه‌جایی).....
۱۵۵	الف - قلب «عن» به «واو».....
۱۵۶	ب - قلب «واو» به «عن».....
۱۵۶	ج - قلب «بن» به «عن».....
۱۵۸	د - قلب به اسم‌های مشابه.....
۱۵۹	راه شناخت تحریفات و تصحیفات.....
۱۶۴	برای مطالعه بیشتر (۱).....
۱۶۴	تحریف در دانش حدیث.....
۱۶۵	تحریف، لغو و تصحیف.....
۱۶۵	گونه‌های تصحیف.....
۱۶۶	گسترش اصطلاح تحریف.....
۱۶۷	برای مطالعه بیشتر (۲).....
۱۶۷	بررسی کتاب «تصحیفات الحدیث» أبو هلال عسکری.....

بخش سوم: راوی‌شناسی

۱۷۱	درس هشتم: طبقات.....
۱۷۱	تعریف طبقات.....
۱۷۳	پیشینه طبقات پژوهی.....
۱۷۴	الف - طبقات ساده.....
۱۷۴	ب - طبقات استاد و شاگرد.....
۱۷۵	ج - طبقات شمارشی.....
۱۷۸	مراحل گوناگون عمر راوی.....
۱۷۸	۱. دوره مقدماتی.....
۱۸۰	۲. دوره تحصیلات.....
۱۸۱	۳. دوره تدریس.....
۱۸۲	۴. دوره بازنگری.....
۱۸۴	فواید دانش طبقات.....
۱۸۴	الف - تعیین مقطع زمانی راوی.....
۱۸۴	ب - تشخیص هویت.....
۱۸۵	ج - کشف ارسال و اتصال.....
۱۸۹	درس نهم: توحید مُخْتَلِفَات.....

۱۹۰	توحید مختلفات
۱۹۰	ویژگی‌های عناوین عربی
۱۹۰	الف - نام
۱۹۱	ب - نسب
۱۹۱	ج - کنیه
۱۹۲	د - لقب
۱۹۵	انواع پراکندگی عناوین
۱۹۵	۱. دو اسم متفاوت
۱۹۶	۲. اسم کنیه متفاوت
۱۹۶	۳. اسم نسب متفاوت
۱۹۶	۴. اسم، کنیه و لقب متفاوت
۱۹۷	مراحل توحید معالقات
۱۹۷	۱. اثبات امکان
۱۹۹	۲. اثبات اتحاد
۱۹۹	الف - تشابه اسمی
۲۰۰	ب - صاحب تألیف
۲۰۰	ج - شاگرد اختصاصی
۲۰۱	د - طبقه
۲۰۱	تذکر یک نکته
۲۰۵	درس دهم: تمییز مُشترکات (۱)
۲۰۵	قواعد مقدماتی
۲۰۵	مُشترکات
۲۰۸	اقسام مُشترکات
۲۰۸	۱. اشتراک در اسم
۲۰۹	۲. اشتراک در لقب و نسب
۲۰۹	۳. اشتراک در کنیه
۲۱۰	عوامل پدیدآورنده مُشترکات
۲۱۰	۱. صرفه‌جویی
۲۱۰	۲. شهرت افراد
۲۱۱	۳. اختصارنویسی با توجه به اسناد ماقبل

۲۱۲	۴. بازگشت عنوان مشترک به یک مصداق خاص
۲۱۵	۵. وجود نسب غریب یا مشهور در اجداد راوی
۲۱۶	قواعد مقدماتی تمییز مشترکات
۲۱۶	قاعده نخست: ارجاع
۲۱۷	چند نمونه از کتاب الکافی
۲۱۷	نمونه اول:
۲۱۷	نمونه دوم:
۲۱۸	قاعده دوم: انصراف
۲۲۲	درس یازدهم: تمییز مشترکات (۲)
۲۲۲	قواعد نهایی
۲۲۲	راه حل عمومی تشخیص مشترکات
۲۲۲	۱. طبقات
۲۲۶	۲. شاگردان اختصاص یا استادان اختصاصی
۲۲۷	بررسی مصداقی عناوین مشترک
۲۳۴	۳. دیگر قرائن
۲۳۴	کثیر الروایة و صاحب کتاب بودن
۲۳۶	استناد مشهور و پرتکرار
۲۳۷	بررسی یک نمونه
۲۴۰	ضبط اسامی راویان
۲۴۴	معرفی کتاب

بخش چهارم: حکم سند

۲۴۹	درس دوازدهم: شرایط راوی
۲۴۹	شرایط راوی
۲۵۰	شرط اول: اسلام
۲۵۱	شرط دوم: عقل
۲۵۱	شرط سوم: بلوغ
۲۵۱	شرط چهارم: ایمان
۲۵۱	شرط پنجم: عدالت
۲۵۳	شرط ششم: ضبط (یا حفظ)
۲۵۴	چگونگی احراز شرایط راوی

۲۵۵	راه اول: معاشرت
۲۵۵	راه دوم: روایات
۲۵۶	راه سوم: تواتر یا شهرت
۲۵۶	راه چهارم: اقوال رجالیان متقدم
۲۵۷	مناطق و معیار حجیت قول رجالیان
۲۵۷	مبنای اول: حجیت اقوال رجالیان از باب ظن
۲۵۸	مبنای دوم: حجیت اقوال رجالیان از باب خبریت
۲۵۸	مبنای سوم: حجیت اقوال رجالیان از باب شهادت
۲۵۸	مبنای چهارم: حجیت اقوال رجالیان از وثوق و اطمینان
۲۵۹	جمع‌بندی
۲۶۲	درس سیزدهم: مراتب الفاظ توثیق
۲۶۲	مفهوم «توثیق»
۲۶۳	وثاقت شرط جامع
۲۶۳	تطور واژه «ثقه»
۲۶۶	توثیق خاص و توثیق عام
۲۶۷	مراتب الفاظ دال بر حجیت خبر (الفاظ توثیق)
۲۶۸	الف - الفاظ فراتر از وثاقت
۲۷۰	ب - الفاظ تأکید بر وثاقت
۲۷۱	ج - الفاظ وثاقت
۲۷۲	د - الفاظ حُسن
۲۷۳	جمع‌بندی الفاظ توثیق
۲۷۶	درس چهاردهم: مراتب الفاظ تضعیف
۲۷۷	۱. ضعف حدیث‌پژوهی
۲۷۷	۲. فساد مذهب
۲۷۸	۳. ضعف شخصیتی
۲۷۹	مراتب الفاظ فاقد حجیت خبر
۲۷۹	الف - الفاظ مدح
۲۷۹	الفاظ بیان‌گر مقام علمی
۲۸۰	الفاظ بیان‌گر وضعیت اعتقادی
۲۸۱	ب - الفاظ فاقد مدح و ذم

۲۸۱	ج - الفاظ تضعیف
۲۸۳	د - الفاظ تأکید بر تضعیف
۲۸۸	درس پانزدهم: بررسی عملی اسناد (۱)
۲۸۸	سند حدیث خصال
۲۹۰	الف - توثیق
۲۹۱	ب - تضعیف
۲۹۲	حکم سند
۲۹۲	اسناد پرتکالی کتب اربعه
۲۹۳	سند مستقیم
۲۹۳	علی بن ابراهیم
۲۹۴	أب علی بن ابراهیم (ابراهیم بن هاشم)
۲۹۵	النوفلی
۲۹۵	السکونی
۲۹۶	سند دوم
۲۹۷	إبن أبی عمیر
۲۹۸	حماد
۲۹۸	الحلبی
۲۹۹	سند سوم
۲۹۹	حماد
۳۰۰	حریر
۳۰۱	زرارة و محمد بن مسلم
۳۰۲	سند چهارم
۳۰۲	الحسین بن سعید
۳۰۳	سند پنجم
۳۰۵	درس شانزدهم: بررسی عملی اسناد (۲)
۳۰۵	سند ششم
۳۰۵	موسی بن القاسم
۳۰۷	سند هفتم
۳۰۷	صفوان
۳۰۸	معاویة بن عمار

۳۰۹	 سند هشتم
۳۰۹	 ابن ابی نجوان
۳۱۰	 عاصم بن حمید
۳۱۰	 محمد بن قیس
۳۱۲	 بعض اصحابه
۳۱۳	 سند دهم
۳۱۳	 محمد بن اسماعیل
۳۱۴	 فضل بن شاہان
۳۱۴	 مصوب بن حازم
۳۱۴	 سند یازدهم
۳۱۵	 عدّة من اصحابنا
۳۱۵	 سهل بن زیاد
۳۱۶	 جعفر بن محمد الأشقر
۳۱۶	 ابن القداح
۳۱۶	 سند دوازدهم
۳۱۶	 زرعة بن محمد
۳۱۷	 سماعة بن مهران
۳۲۵	 کتابنامه
۳۲۵	 الف - کتابها
۳۲۴	 ب - مقالات
۳۲۵	 ج - نرم افزار

مقدمه

نخستین سؤال منطقه‌ای در رویارویی با متون حدیثی این است: «آیا این روایت از معصومان (علیهم‌السلام) صادر شده است؟» به بیان دیگر، اطمینان از صدور حدیث در تمام دانش‌های اسلامی برای برداشت‌های صحیح ضروری است. میان علوم حدیث، دانش «رجال» عهده‌دار پاسخ به این گونه سؤالات است. از دیرباز، دانشمندان علوم اسلامی برای غنی‌سازی و استوارسازی مباحث خویش، همواره به بررسی اسناد روایات، اهتمام داشتند.

بخشی از دانش رجال، عهده‌دار نظریه‌های گوناگون یا اطلاعات راهبردی است که مبانی رجالی را شکل داده یا بر اطلاعات وی می‌افزاید. باید فراموش کرد علاوه بر هویت‌شناسی و وصف راویان، بررسی اسناد و اطمینان از صدور روایات نیز از اهداف اصلی رجال است. بی‌تردید منبع‌شناسی رجال، مبانی جرح و تعدیل، مباحث توثیق و تضعیف، توثیقات عام و خاص و... برای شخص رجالی لازم است، اما کافی نیست، زیرا بررسی اسناد - که فراتر از مباحث علمی و به گونه‌ای رجال کاربردی است - برای تکمیل مباحث رجالی ضروری است.

سندشناسی آمیخته‌ای از آموزه‌های دو دانش رجال و مصطلح الحدیث یا درایة الحدیث است. برای بررسی اسناد روایات، لازم است ابتدا راویان سند را شناسایی و آسیب‌های سند را برطرف کرد و سپس به بازسازی اسناد پرداخت. در این میان، ترابط راویان نیز لازم است تا اتصال سند را برنماید؛ این همه بدون توثیق و تضعیف راویان، نمی‌تواند زنجیره کاملی از بررسی سندی را آشکار کند. این کتاب با هدف آموزش بررسی اسناد تدوین گردیده و

نزدیک به ده سال در رشته علوم حدیث دانشگاه قرآن و حدیث و برخی مراکز حوزوی قم تدریس شده است؛ بنابراین بازخوردهای گوناگون و تصحیح‌های متعددی را به خود دیده است. آنچه اکنون برای انتشار آماده شده، اصلاح ارزیابی‌هایی است که اساتید بزرگوار و دانشجویان گرامی برای غنی‌سازی این اثر انجام داده‌اند.

امید است تا حدیث پژوهانی، که اطلاعات خود را در کتاب‌شناسی منابع رجالی، توثیقات عامه، خاص و مبانی جرح و تعدیل تکمیل کرده‌اند، با همراهی استاد و بهره‌مندی از این کتاب بتوانند به صورت عملی، اسناد روایات منابع حدیثی را بررسی کنند.

این جانب بر خرد لازم می‌دانم از مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث که زمینه اولیه تدوین جروه این اثر را فراهم آوردند و همچنین از پی‌گیری‌های انجمن حدیث حوزه علمیه قم و جبهه الاسلام و المسلمین عبدالهادی مسعودی برای تکمیل و انتشار این اثر، صمیمانه تشکر کنم.

سپاس ویژه خویش را تقدیم می‌کنم به حضرت حجة الاسلام و المسلمین محمدکاظم رحمان‌ستایش، استاد فرزانه‌ای که با تدریس عالمانه و تاضع همیشگی‌اش، عشق به دانش رجال را از سال‌های دور در این جانب فروزان نمودند و با قرابت این نوشته ناچیز، ارزیابی آن را عهده‌دار شدند. همچنین از دوست گرامی جناب آقای دکتر روح الله شهیدی که در مراحل نهایی آماده‌سازی کتاب، کل اثر را مطالعه و با دقتی ستودنی، اصلاحات و پیشنهادهای ارزنده‌ای را مکتوب فرمودند، جداً سپاسگزارم.

در پایان لازم است از تلاش‌های سرکار خانم فاطمه جوانمرد - آموزشیار محترم درس سندشناسی - که افزون بر گردآوری نمونه‌های مختلف اسناد در جلسات آموزشی، زحمت برخی مراجعه‌های علمی این کتاب را نیز عهده‌دار بودند، قدردانی کنم.